

УДК 351:3.073.53(083.7)

Надія РЕВЕНКО, Дмитро ЛОМОНОСОВ
*Херсонська філія Національного університету кораблебудування
ім. адмірала Макарова*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТ РЕСУРСІВ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Досліджуються питання історичного виникнення і розвитку нормування витрат ресурсів на суспільне виробництво. Розглядаються теоретичні засади його нормування і практики використання. Доводиться, що в умовах ринкової економіки діюча нормативна база витрат ресурсів потребує вдосконалення. Пропонується одночасно з удосконаленням і використанням норм витрат ресурсів у фізичному вимірі використовувати процесні вартісні норми і нормативи. Наголошується необхідність відродження державного управління створенням системи нормування ресурсів економіки.

Ключові слова: норма витрат, норматив, нормативна база, процесне нормування, інтегрована вартісна норма витрат ресурсів, державне управління.

Nadiia Revenko, Dmytro Lomonosov. State regulation of expenditures of resources of economic entities in the context of increasing the competitiveness of Ukraine

Issues of the historical emergence and development of rationing the cost of resources for social production are investigated. The theoretical bases of its rationing and practice of use are considered. It is proved that in a market economy, the current regulatory framework for the expenditure of resources needs to be improved. It is proposed to use process cost norms and standards simultaneously with the improvement and use of resource consumption rates in the physical dimension. It is noted the need for the revival of public administration by the creation of a system for rationing the resources of the economy.

Key words: consumption rate, standard, regulatory framework, non-standardization process, integrated cost rate of resource consumption, public administration.

Глибокі соціально-економічні перетворення в країні і тенденції розвитку економіки потребують приведення в дію всіх резервів підвищення ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу з метою підвищення конкурентоспроможності українського виробника. Успішне вирішення цієї проблеми тісно пов'язане зі станом нормування усіх використовуваних видів ресурсів як невід'ємного складника організації праці і виробництва.

Тривалий час у соціалістичній економіці цьому процесу надавали особливого значення. Існував галузевий і міжгалузевий потужний дослідницький апарат, а використання технічно й економічно обґрунтованих норм витрат було контрольованим і регульованим. Встановлення нормативних обсягів ресурсів і норм праці створювало у виробничих колективах мотиваційні стимули їх підтримки і забезпечувало належні пропорції між рівнем використання ресурсів і кінцевим економічним результатом діяльності. Нині підприємства, що випускають продукцію і надають послуги, постійно стикаються з проблемою зміни ринкової ситуації стосовно цін на матеріально-сировинні ресурси, інфляцією, змінами на фінансовому ринку, ринку праці та її оплатою.

Розробка норм витрат ресурсів і аналіз існуючих норм і нормативів у фізичних одиницях виміру перестали сприяти передбаченню і забезпеченню умов мінімізації витрат і бути дієвим чинником впливу на зниження цін на виробництво, реалізацію і підвищення конкурентоспроможності продукції. Необхідним стає пошук і запровадження нових методів нормування, які більш прийнятні для умов ринкової економіки.

Уперше увага до ресурсів виробництва і питань нормування праці почала

© Ревенко Н. Г., Ломоносов Д. А., 2018

Державне управління та місцеве самоврядування, 2018, вип. 4(39)

спостерігатися на рубежі XIX – XX ст. Започаткував ці дослідження Ф. Тейлор. Прихильником Ф. Тейлора був Генрі Гант. Поширенню системи Тейлора в розвинених країнах сприяло подружжя Ліліан і Френка Гілбертів. Питання нормування праці розглядали також учені Ш. Бедо, У. Томсон, Г. Мюнстерберг та ін. [9, с. 21]. У Радянському Союзі теоретико-методичні основи сучасної теорії організації і нормування праці заклав колектив центрального інституту праці в Харкові та вчені А. К. Гастев, С. Г. Струмилін, Я. М. Пунський, В. М. Йофе, М. М. Шахназаров, М. П. Керженцев, О. Л. Єрманський, А. П. Попов та ін. [9, с. 23]. Сучасник Ф. Тейлора американський інженер Гарінгтон Емерсон розробив принципи підвищення ефективності не тільки виробничої праці, а й будь-якої діяльності. Він визначав ефективність як максимально вигідне співвідношення між витраченими зусиллями, грошима, обладнанням та економічним результатом.

У перші роки трансформації економіки України увага до нормування ресурсів дещо змінилася, проблема удосконалення стала однією з багатьох невирішених.

Серед сучасних науковців теорію нормування ресурсів досліджували О. Свтух, С. Совкова, А. Зубкова, В. Нижник, В. Вітвіцький, У. Гайдай, Б. Генкін, К. Горбатюк, А. Колот, В. Крайній та багато інших науковців [1 – 3; 6; 10]. Але завдання нормування ресурсів мають ще чимало невизначеностей. В економічній літературі існують різні тлумачення поняття «нормування». Традиційно воно розглядається як процес розробки нормативів і становлення витрат норм праці, часу, матеріалів та інших ресурсів, спрямованих на нормалізацію. У ринкових умовах господарювання в поглядах стосовно методів і специфіки нормування ресурсів з'явилося багато розбіжностей [8; 9]. Науково обґрунтовані рекомендації для промислових підприємств на сьогодні також поки що відсутні. Це обумовлює актуальність подальших досліджень і пошуків нових методичних підходів до розробки норм і нормативів витрат ресурсів в умовах ринкового господарювання.

Мета дослідження – визначення існуючого стану основних методичних підходів до нормування споживаних витрат ресурсів та їх адаптованості до умов ринку. Обґрунтування доцільності перегляду їх теоретичних засад з метою наближення нормування до потреб підвищення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів.

Виробничо-господарські організації як елемент економічної системи функціонують у конкретному середовищі і перебувають під його впливом як відкриті системи, вбудовані в зовнішній світ. На вході вони отримують ресурси із зовнішнього середовища, на виході – віддають створені ними продукцію і послуги. Організації (у нашому випадку виробничі підприємства), орієнтуючись на стан ринку, на якому вони працюють, ринкову кон'юнктуру в діючих умовах господарювання, відбирають із зовнішнього середовища ті ресурси, які найбільше відповідають вимогам для виготовлення продукту, який має попит. Ці ресурси використовують у виробничому процесі, після завершення якого підприємство отримує готовий продукт. Від того, як цей продукт буде сприйнятий зовнішнім середовищем, яка буде його конкурентоспроможність, залежатимуть доходи господарюючого суб'єкта і його спроможність до існування в конкурентному середовищі.

Виробництво благ у кожній суспільно-економічній формації має свої особливості і характеризується різними знаряддями праці. Водночас йому властиві деякі спільні риси – взаємодія людини з природою, яка означає процес праці, що включає три основні ресурсоємні складники: працю людини, предмети праці, засоби праці. Процес праці завжди є їх органічною єдністю.

Різні види ресурсів, що використовуються в практиці виробництва продукції, товарів і послуг, уже давно обмежені. І хоч не всі вони мають кількісний і якісний вимір, їх залучення у виробничий процес вимагає відповідних витрат і впливає на результативність кінцевого продукту і ефективність виробництва. У зв'язку з цим виробничі й усі інші види процесів розглядаються не тільки як процеси перетворення

ресурсів на готовий продукт, а і як процеси нарощування витрат і результатів для створення економічних і соціальних благ. Отримання максимальної кількості корисних товарів і послуг, вироблених з обмеженої кількості ресурсів, ґрунтується на використанні відповідних економічних норм і регуляторів.

Найвагомішими економічними регуляторами використання ресурсів є норми їх витрат, у складі яких розглядаються норми витрат праці, норми матеріальних, технічних та інших видів ресурсів. Норми витрат є сполучною ланкою між виробництвом і його ефективністю. Економічні нормативи розглядаються як економічні показники, що відображають залежність між елементами фінансової, торгової, виробничої та іншої діяльності і формують вимоги до забезпечення раціональних співвідношень, витрат і результатів діяльності для обґрунтування розподілу ресурсів з метою регулювання економічних відносин. Ураховуючи призначення і роль норм витрат у сучасному виробництві, їх величина потребує подальшого наукового обґрунтування і методичного забезпечення розрахунків і впровадження.

Стабілізація економіки України вимагає відповідного відновлення ролі нормування витрат виробничих ресурсів і зміни ставлення до системи ресурсозбереження. Ринкові перетворення не будуть успішними, якщо докорінні зміни не відбуватимуться у ключовій виробничій ланці. На рівні виробництва нормування ресурсів має бути основою планово-економічних і вартісних розрахунків поточного перспективного і прогнозного характеру як вихідної бази обліку витрат і результатів виробництва і дієвого засобу забезпечення оптимального співвідношення між мірою витрат на ресурси і результатом їх використання.

Матеріали обстеження підприємств різних галузей і форм власності у м. Кам'янське (Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського, ВАТ «Дніпровагонмаш», АТЗТ «Завод Метиз», ВАТ «ДніпроАзот») показали, що через відсутність нової нормативної бази та рекомендацій щодо системи нормування праці вони вимушені користуватися нормами і нормативами, розробленими десять і більше років тому. Зазначені недоліки характерні і для інших видів ресурсів. Водночас починає спостерігатись і нова тенденція: при зниженні норм на енергоносії одночасно підвищується в собівартості їх питома вага, що впливає на зростання ціни на готовий продукт. Безумовно, таке явище можна пояснити високими темпами зростання комерційних цін, але водночас це свідчить про недосконалість норм витрат ресурсів у кількісному і вартісному вимірі. Більшість норм з праці встановлюються емпіричним шляхом і не підтверджені розрахунками і науковою обґрунтованістю. Це стосується і нормативів чисельності керівних працівників і спеціалістів підприємств і організацій. У планах діяльності економічних підрозділів календарні плани або графіки перегляду норм і нормативів відсутні. Центральні виконавчі органи і міністерства не контролюють норми праці на галузевих підприємствах. Відсутні і відповідні статистичні звіти з нормування.

Серед економічних показників підприємств показники продуктивності праці і рівень виконання технічно обґрунтованих норм як основні важелі, що впливають на кінцевий результат діяльності, уже не розглядаються. Підрозділи з нормування праці на багатьох підприємствах, особливо середніх і малих, уже відсутні, тому відповідно нормативні завдання до робітників не доводяться.

Зазначене дозволяє стверджувати, що нормування конкретних видів ресурсів як один з основних важелів їх ефективного використання перестає відігравати суттєву роль у досягненні економічних результатів. Воно не підпорядковано єдиній цільовій меті і не враховує взаємозв'язки в процесі формування норм і нормативів зі змінами в господарській діяльності підприємств у ринкових умовах господарювання. Так, відсутність зв'язку нормування ресурсів з якістю продукції та кінцевим результатом діяльності підприємств не стимулює підвищення його ролі та участі у формуванні конкурентоспроможної продукції і негативно відображається на показниках самоокупності і самовідтворенні ресурсів.

Розвитку теоретичних і прикладних досліджень у сфері регулювання затрат і результатів праці багато в чому заважає певна обмеженість традиційних підходів до їх виміру й оцінювання. Тому методологічною базою розкриття величезного потенціалу розвитку виробництва є всебічний вимір та оцінювання затрат і результатів, а також необхідність регулювання їх співвідношень.

Тривалий час перелік та зміст норм і нормативів суттєво не змінився, а з переходом до ринкових відносин запропоновані лише узагальнені нормативи середніх і граничних витрат. Але вони не були представлені структурно, не мають вартісного вираження і не дозволяють конкретно визначити резерви ефективного використання не тільки окремих ресурсів, а і їх груп.

Зміна умов господарювання потребує змінити і цілеспрямувати підходи до визначення використання і регулювання витрат ресурсів шляхом удосконалення методичного підходу, враховуючи умови господарювання на ринку. Нормування повинно використовуватися як метод організаційно-стабілізаційного впливу на діяльність підприємства з урахуванням зміни і характеру виробничих відносин, коли основним об'єктом стає діяльність підприємства в цілому, а не його окремі частини чи операції.

Взаємодіючи, елементи продуктивних сил перебувають у єдності, кількісній і якісній функціональній залежності. Їх обмеженість, взаємозамінність, переплетіння і мобільність – основні риси економічних ресурсів, які використовуються на виробництві. Тому, на нашу думку, у ринкових змінних умовах господарювання норми повинні відображати існуючі взаємозалежності. Вони мають сприяти упорядкуванню технології виробництва, удосконаленню організації і оплати праці, підвищенню організаційно-технічного рівня і якості управління технологічними процесами. Цього можна досягти, якщо паралельно з переглядом фізичних і кількісних норм витрат ресурсів підприємства будуть створюватися і обґрунтовуватися відносні, або вартісні норми та нормативи ефективності перебігу процесів, і перш за все економічних. Зміни потребує і вибір об'єктів нормування, а саме разом із видами ресурсів і продукції нормуванню повинні підлягати і витрати на процеси, що їх забезпечують. При цьому мова йде не тільки про поточні витрати на ресурси, а й про прогнозовані зміни їх рівня в майбутньому.

Здійсненню наголошених вимог може сприяти процесний підхід до нормування використовуваних ресурсів і витрат. Об'єктом нормування слід визначати процес виготовлення продукції чи послуг. Призначення процесного підходу до нормування ресурсів і витрат полягає в тому, щоб керівники і фахівці могли заздалегідь передбачити весь ланцюг і технологію споживання ресурсів, чітко уявляти можливі впливи на раціональне формування ресурсного забезпечення отримання кінцевого результату. Періодом дії доцільно обирати календарний період. Дотримання фізичних норм споживаних ресурсів і недопущення перевищення вартісних норм слід пов'язувати із ціновою політикою і змінами в оплаті праці.

Процесне нормування витрат і його проектування можна уявити як такий порядок дій:

- проектування запланованих обсягів робіт і надаваних послуг;
- визначення і аналіз структури процесів, задіяних у їх створенні (основних, обслуговуючих, допоміжних);
- оцінка вартості процесів за незмінними витратами;
- аналіз ринку матеріально-сировинних і трудових ресурсів, оцінка їх вартості за діючими цінами і тарифами;
- визначення суми витрат на ресурси для запланованих обсягів виробництва на основні процеси із врахуванням вартості послуг обслуговуючих і допоміжних процесів;
- визначення сумарних витрат на виробництво і реалізацію всього обсягу продукції з визначенням їх структури і калькулювання витрат на одиницю продукції;
- встановлення допустимих меж коливань витрат і ціни продукції;
- розрахунок очікуваних і кінцевих результатів діяльності.

Аналіз і розробка норм витрат на процеси як інтегровані об'єкти нормування охоплює широкий перелік одиничних, локальних норм і нормативів витрат, часу, нормативів обслуговування, норм керованості, норм використання праці, норм організацій і обслуговування, паливно-енергетичних та ін. Це обумовлює поглиблення уваги до осучаснення і обґрунтування усієї нормативної бази господарювання відповідно до сучасного рівня техніки і технології. Важливою умовою стає дотримання порівнянності, сумісності і збалансованості норм витрат на «вході» і під час виробничих процесів з їх величиною на «виході» у вартості виготовленої продукції чи послуг.

Ринкові умови господарювання потребують визначення і раціонального співвідношення величини витрат і отримуваних результатів господарювання. Норми та нормативи витрат споживаних ресурсів є одним із важливих регуляторів економічних процесів, і тому вони повинні враховувати не лише витрати окремих ресурсів господарюючих суб'єктів, а й бути спроможними регулювати витрати інших процесів та бути придатними для оцінювання економічного результату діяльності господарських одиниць.

Аналіз теоретичних засад і стану нормування ресурсів свідчить про необхідність перегляду теоретичних основ нормування і їх практичної апробації. Нормативна база повинна включати норми та нормативи витрат на перебіг процесів і виконання функцій обслуговування, що дозволить вирішити проблему підвищення якості управління. Використання процесного підходу дозволить значно підвищити якість нормування і його роль у забезпеченні її діяльності.

Без нормування і правильної організації управління споживанням ресурсів неможливо домогтися головних конкурентних переваг на ринку: низьких витрат і високої якості продукції. Тому в ринковій економіці без руйнування вже сформованих норм витрат слід опановувати і нові методи нормування за рахунок збагачення їх новим змістом з урахуванням світового досвіду.

Системне обґрунтування й удосконалення методології нормування витрат ресурсів на процеси дозволить оцінити варіанти нормативних значень, оптимізувати процедури, посилити вплив внутрішніх організаційних і управлінських чинників на рівень використання ресурсів бази згідно з динамікою змін у зовнішньому середовищі, що сприятиме створенню нової моделі розрахунку нормативних витрат економіки ринкового типу. Важливою умовою створення нормативної бази використання ресурсів є методичне забезпечення розрахунку норм і нормативів з урахуванням їх за рівнями споживання. Це дозволить використовувати механізм формування норм ресурсів як невід'ємний складник організації і функціонування виробництва і важливий елемент економічної системи, за допомогою якого підтримується в гармонійному структурному зв'язку і забезпечується економічна стабільність і розвиток підприємства.

Складність цієї проблеми зумовлює необхідність включення до її вирішення центральних органів виконавчої влади, міністерства соціальної політики і галузевих міністерств. Відродження нормування на наукових засадах для умов ринкової економіки дозволить господарюючим суб'єктам підвищувати конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість, а державі – раціональність використовуваних ресурсів.

Список використаних джерел / List of references

1. **Большой** экономический словарь / под. ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Ин-т новой экономики, 1997. – 864 с. [Bolshoy ekonomicheskiy slovar / pod. red. A. N. Azriliyana. – M. : In-t novoy ekonomiki, 1997. – 864 s.].

2. **Вітвіцький В. В.** Організаційно-економічні основи формування і розвитку нормативних систем в агропромисловому виробництві України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.07.02 / Вітвіцький Володимир Валентинович. – Київ, 2003. – 374 с. [Vitvitskiy V. V. Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy formuvannia i rozvytku normatyvnykh system v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrainy :

dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.07.02 / Vitvitskyi Volodymyr Valentynovych. – Kyiv, 2003. – 374 s.].

3. **Економічна** енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. – Київ : Академія. – Т. 1. – 2000. – 863 с. ; Т. 2. – 2001. – 847 с. ; Т. 3. – 2002. – 952 с. [Ekonomiczna entsyklopediia : u 3 t. / vidp. red. S. V. Mochernyi. – Kyiv : Akademiia. – Т. 1. – 2000. – 863 s. ; Т. 2. – 2001. – 847 s. ; Т. 3. – 2002. – 952 s.].

4. **Серединська В. М.** Аналіз системи нормування праці на підприємстві / В. М. Серединська, О. М. Загородна, І. В. Спільник // Економ. аналіз. – 2015. – Т. 19, № 2. – С. 136 – 147. – Режим доступу : <http://dSPACE.tneu.edu.ua/bitstream/316497/15973/1/773-3912-1-PB.pdf> [Seredyńska V. M. Analiz systemu normuvannia pratsi na pidpriemstvi / V. M. Seredyńska, O. M. Zahorodna, I. V. Spilnyk // Ekonom. analiz. – 2015. – Т. 19, № 2. – С. 136 – 147. – Rezhym dostupu : <http://dSPACE.tneu.edu.ua/bitstream/316497/15973/1/773-3912-1-PB.pdf>].

5. **Лісневський О. В.** Методи нормування праці управлінського персоналу / О. В. Лісневський // Акт. проблеми упр. персоналом та економіки праці : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і студентів. – Житомир : ЖДТУ, 2015. – С. 72 – 77. – Режим доступу : https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/maket_zbirnyk_2015_pdf.pdf [Lisnevskiy O. V. Metody normuvannia pratsi upravlinskoho personalu / O. V. Lisnevskiy // Akt. problemy upr. personalom ta ekonomiky pratsi : zb. materialiv IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh i studentiv. – Zhytomyr : ZhDTU, 2015. – С. 72 – 77. – Rezhym dostupu : https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/maket_zbirnyk_2015_pdf.pdf].

6. **Крайній В. О.** Вдосконалення системи нормування праці в сучасних умовах / В. О. Крайній // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 1. – С. 92 – 96. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/17.pdf> [Krainii V. O. Vdoskonalennia systemy normuvannia pratsi v suchasnykh umovakh / V. O. Krainii // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. – 2014. – Vyp. 1. – С. 92 – 96. – Rezhym dostupu : <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/17.pdf>].

7. **Дзюба С. Г.** Нормування праці в вітчизняній і міжнародній економіці : монографія / С. Г. Дзюба, І. Ю. Гайдай. – Донецьк : Юго-восток, ЛТД, 2005. – 172 с. [Dziuba S. H. Normuvannia pratsi v vitchyzniani i mizhnarodnii ekonomitsi : monohrafiia / S. H. Dziuba, I. Yu. Haidai. – Donetsk : Yugo-vostok, LTD, 2005. – 172 s.].

8. **Управління** ресурсами промислових підприємств в умовах перехідного періоду / Н. Г. Ревенко : монографія. – Київ : Бюл. Вищ. атестац. коміс. України, 2000. – 256 с. [Upravlinnia resursamy promyslovykh pidpriemstv v umovakh perekhidnoho periodu / N. H. Revenko : monohrafiia. – Kyiv : Biul. Vyshch. atestats. komis. Ukrainy, 2000. – 256 s.].

9. **Ревенко Н. Г.** Менеджмент процесів раціонального ресурсоспоживання на промислових підприємствах : монографія / Н. Г. Ревенко, Н. Г. Шепель. – Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2013. – 196 с. [Revenko N. H. Menedzhment protsesiv ratsionalnoho resursospozhyvannia na promyslovykh pidpriemstvakh : monohrafiia / N. H. Revenko, N. H. Shepel. – Dniprodzerzhynsk : DDTU, 2013. – 196 s.].

10. **Синяєва Л. В.** Роль трудових норм і нормативів в організації праці та її оплати в ринковій економіці / Л. В. Синяєва // Економіка і організація управління = Economics and organization of management. – 2014. – № 3 – № 4(19 – 20). – С. 249 – 256 [Syniaieva L. V. Rol trudovykh norm i normatyviv v orhanizatsii pratsi ta yii oplaty v rynkovii ekonomitsi / L. V. Syniaieva // Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia = Economics and organization of management. – 2014. – № 3 – № 4(19 – 20). – С. 249 – 256].

Надійшла до редколегії 04.12.18